
ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ

Ο αγαλματικός τύπος της Κόρης:

Το παράδειγμα της Νικάνδρας και της Φρασίκλειας

Εργασία εξαμήνου 2023B

Σπουδαστές: Ανδρέας Τσοκάντας, Κρυσταλλία Παντελή, Αλεξάνδρα Σέρβου

Επόπτρια εκπαιδευτρια: Σωτηρία Μουζακίτη

Έτος κατάρτισης 2023-2024

Εισαγωγή – γενικά στοιχεία (Αλεξάνδρα Σέρβου)

Αρχικά θα πρέπει να αναρωτηθούμε τι ονομάζουμε «Κόρη»; Ως «Κόρη» ορίζεται ένας συγκεκριμένος τύπος αγάλματος με γυναικεία μορφή της αρχαϊκής εποχής (600-400 π. Χ.). Ο αντίστοιχος τύπος αγάλματος με ανδρική μορφή ονομάζεται «Κούρος», ωστόσο, η συγκεκριμένη εργασία επικεντρώνεται στον πρώτο τύπο. Η «Κόρη» απεικονίζεται πάντα νέα, είναι αριστοκρατικής καταγωγής και βρίσκεται περίπου στην ηλικία των 12-15 ετών. Είναι όρθια, ενδεδυμένη, νεαρή γυναίκα και φοράει συνήθως πέπλο ή χιτώνα και ιμάτιο. Φέρει επιμελημένη κόμμωση και πλούσια κοσμήματα (περιδέραια, διαδήματα, ενώτια) και συνήθως κρατά κάποια συμβολική προσφορά (άνθος, πτηνό, καρπό).

Αναλυτικότερα, ο πρώτος τύπος ένδυσης είναι ο πέπλος. Επικρατεί κυρίως στις δωρικές περιοχές και πρόκειται για ένα βαρύ ένδυμα με έντονες πτυχώσεις. Φτιάχεται από μαλλί, είναι ανοιχτός από τη δεξιά πλευρά και συγκρατείται στους ώμους από δύο περόνες στην αρχαιότερη μορφή και από δύο πόρπες μετέπειτα. Μία ζώνη τον σφίγγει στη μέση και συνήθως το ύφασμα σχηματίζει κόλπο στο πάνω μέρος του.¹ Το πάνω μέρος, αναδιπλώνεται και πέφτει λιγότερο ή περισσότερο χαμηλά. Το σημείο αυτό που εξέχει από το άνω μέρος ονομάζεται «απόπτυγμα». Μερικές φορές, σε κάποια έργα αναρωτιόμαστε αν πρόκειται για «απόπτυγμα» ή «επίβλημα» ριγμένο πάνω από τους ώμους, όπως εκείνο της κυρίας της Αουκίρε, τον 7^ο αι. π.Χ.

Κατά τον δεύτερο τρόπο απόδοσης του ενδύματος, ο οποίος είναι ο χιτώνας, η κόρη φέρει ένα λεπτότερο ένδυμα από λινό ύφασμα. Ο κοντός χιτώνας ονομάζεται «χιτωνίσκος» και φαίνεται να τον φορούν πολύ αργότερα τα αγάλματα που απεικονίζουν αθλητές, για να μην εμποδίζονται τα πόδια από τον ποδήρη χιτώνα. Άλλα παραδείγματα σε μεταγενέστερα αγάλματα που φορούν αυτό τον τύπο χιτώνα, είναι η Κυνηγέτιδα Άρτεμη² και ο Ηνίοχος των Δελφών. Κατά κύριο λόγο στις κόρες είναι πάντα μακρύς και ποδήρης.³ Στην καθημερινή ζωή φοριέται μόνος του⁴, είναι ανοιχτός στη δεξιά πλευρά και τον συγκρατούν μικρές πόρπες, λιγότερο ή περισσότερο πυκνές. Έτσι, το ένδυμα παρουσιάζει «ψευδοχειρίδες» και μικρότερο ή μεγαλύτερο κόλπο πάνω από τη ζώνη. Εκτός σπιτιού, οι γυναίκες φορούσαν ένα μάλλινο ύφασμα ποικίλων διαστάσεων. Τα γυναικεία πήλινα ειδώλια από

¹ Claude 2015, 245

² Cook, 1978, 86

³ Claude 2015, 245-246

⁴ Cook, 1978, 87

τη Τανάγρα φορούν μεγάλο πανωφόρι, το οποίο κάποτε περνούν και πάνω από το κεφάλι.⁵ Οι κόρες της Ακρόπολης των Αθηνών, κατά τον ιωνικό τρόπο⁶, φορούν ένα πιο μικρό κομμάτι ύφασμα, επίσης μάλλινο. Το κομμάτι αυτό ονομάζεται «ιμάτιον», είναι επίμηκες και η μεγαλύτερή του διάσταση είναι η οριζόντια. Οι μελετητές διατηρούν την αρχαία ονομασία, το οποίο στη σύγχρονη εποχή αντιστοιχεί σε κάπα ή παλτό.⁷

Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να επισημανθεί πως η εξέλιξη της τέχνης κατά την αρχαϊκή εποχή είναι διάχυτη σε κάθε έκφανση της τέχνης. Γίνεται αντιληπτό, πως η αρχαϊκή περίοδος είναι η εποχή πραγμάτωσης της λατρείας, δηλαδή σε αυτή τη περίοδο η λατρεία αποκτά υλική υπόσταση. Οι αρχαιολόγοι χωρίζουν την αρχαϊκή εποχή σε δύο υπό-περιόδους, την ανατολίζουσα (700-630/20) και την ώριμη αρχαϊκή (500-480). Κατά την πρώτη, γίνεται φανερό η επιρροή που δέχεται η τέχνη από την Ανατολή, από όπου προκύπτει και η ονομασία. Παρακάτω θα δούμε ένα καλό παράδειγμα επιρροής της Ανατολής ως προς τις Κόρες.

Η Κόρη μπορεί να είναι είτε αναθηματική (αφιερωμένη σε κάποια θεότητα) είτε ταφική, ως ταφικό σήμα. Στη συνέχεια θα δούμε δύο χαρακτηριστικά παραδείγματα από κάθε κατηγορία, την Νικάνδρα (αναθηματική κόρη) και την Φρασίκλεια (μια αττική επιτύμβια κόρη).

Η κόρη Νικάνδρα (Κρυσταλλία Παντελή)

Τη γέννηση της μεγάλης γλυπτικής σε μάρμαρο την παρακολουθούμε στη Δήλο. Τα πρώτα μαρμάρια γλυπτά που σώζονται είναι αναθήματα Ναξίων.⁸ Η υφή του μαρμάρου που είναι αναγνωρίσιμο από τους αρκετά χονδρούς κόκκους του και οι πολυάριθμες σαφείς επιγραφές, επιβεβαιώνουν ότι αυτά τα αναθήματα είναι έργα Ναξίων καλλιτεχνών. Το αρχαιότερο απ' αυτά είναι το άγαλμα το οποίο αφιέρωσε στην Άρτεμη μια Ναξιώτισσα με το όνομα Νικάνδρα. Από τον 7^ο αι. π.Χ. ήδη οι πιστοί αφιέρωναν σε μία θεότητα την εικόνα τους. Η Νικάνδρα αποτελεί το πρώτο γνωστό παράδειγμα γλυπτού.⁹

⁵ Claude 2015, 246- 247

⁶ Claude 2015, 377-379

⁷ Claude 2015, 247

⁸ Claude 2015, 197-198

⁹ Claude 2015, 18-19

Η Νικάνδρα¹⁰ βρέθηκε στη Δήλο το 1878. (εικόνα 1) Το έργο αυτό διαφέρει εντελώς από τα άλλα γλυπτά που γνωρίζουμε. Το γυναικείο αυτό άγαλμα είναι σε φυσικό μέγεθος (1.75 μ.). Οι γλύπτες παρέμειναν πολύ κοντά στην αρχική μορφή του ογκόλιθου. Έχει σχήμα ελλειψοειδούς στήλης με πολύ μικρό πάχος. Θυμίζει ξύλινη σανίδα, δίνει την εντύπωση ότι ο κατασκευαστής του, γνώριζε καλύτερα την κατεργασία ξύλου απ' ότι του μαρμάρου, πράγμα που δεν μας κάνει ιδιαίτερη εντύπωση καθώς είναι η περίοδος που γίνεται η μετάβαση από το ξύλο στο μάρμαρο. Αυτή η υλική και συμβολική μετάβαση επιτυγχάνεται από την γεωμετρική στην αρχαϊκή περίοδο.¹¹ Με πολύ κόπο και επεξεργασία φαίνεται να πήρε ανθρώπινη μορφή. Η απειρία ή ίσως η ατολμία των γλυπτών στην τέχνη της μαρμαρογλυπτικής «φαίνεται» στην αδεξιότητα του δουλέματος των καμπύλων επιφανειών.

Στην κατενώπιον όψη, η σιλουέτα της Νικάνδρας δεν διαρθρώνεται από τη μέση, κυρίως διότι ο κορμός με τις άκαμπτες πλευρές δεν έχει καθόλου όγκο, και αυτό επιβεβαιώνεται και από το προφίλ. Το κεφάλι έχει επίπεδο, ωοειδές σχήμα και τριγωνικό πιγούνι. Το πρόσωπο δεν διακρίνεται εκτός από το περίγραμμα του. Η κόμη είναι μακριά και πέφτει μπροστά στους ώμους. Ότι απομένει από τους πλοκάμους υποδεικνύει απόδοση σε πέρλες, όπως συνηθίζεται στον 7^ο αιώνα, αλλά οι πλόκαμοι είναι πιο διαχωρισμένοι απ' ότι συνήθως. Το ένδυμα της ήταν πέπλο σφιγμένο στη μέση με ζώνη, και κοντό επίβλημα, πολύ λίγο ορατό σήμερα. Στην εποχή του, το χρώμα θα βοηθούσε στο να μπορεί να διακρίνει κάποιος ότι πρόκειται για δύο ενδύματα.

Αξίζει στο σημείο αυτό να αναφερθεί η επιγραφή του αγάλματος που αναφέρει: «Η Νικάνδρα, κόρη του Δεινοδίκη του Νάξιου, αδελφή του Δεινομένη και σύζυγος του Πράξου, με αφιέρωσε σ' αυτήν που τα βέλη της χτυπούν μακριά». Οι μελετητές αμφιταλαντεύονται για το αν η Νικάνδρα αφιερώνει το άγαλμα ως εικόνα της θεάς ή ως εικόνα δική της, σε ανάμνηση της θητείας της ως ιέρεια. Συνήθως, στα γυναικεία αγάλματα αυτό διακρίνεται από το αντικείμενο που κρατά και ετοιμάζεται να αφιερώσει. Στη συγκεκριμένη περίπτωση δεν κρατά κάποιο αντικείμενο, αντιθέτως φαίνεται να είναι κολλημένα στο εξωτερικό των μηρών της, κατά μήκος του σώματος. Οι Κούροι, οι οποίοι συνήθως δεν φέρουν αντικείμενα είναι πιο δύσκολο να διακριθούν.¹²

Τέλος, στο σημείο αυτό αξίζει να επισημανθεί πως η τεχνοτροπία της Νικάνδρας θυμίζει τον κούρο (19 εκ.) των Δελφών (τρίτο τέταρτο 7^{ου} αι. π.Χ) και την Κυρία της Auxerre (75 εκ. – τρίτο

¹⁰ EAM 1

¹¹ Hellmann, 2003, 83-100

¹² Claude 2015, 18-19

τέταρτο 7^{ου} αι. π.Χ.). (εικόνα 2) Η Νικάνδρα εν συγκρίσει με τα δύο αυτά παραδείγματα είναι το αρχαιότερο μαρμαρίνο άγαλμα σε φυσικό μέγεθος. Είναι περίπου επτά φορές μεγαλύτερη από τον κούρο των Δελφών και περίπου τρεις φορές μεγαλύτερη από την Κυρία της Auxerre, η οποία είναι από μαλακό ασβεστόλιθο. Οι βασικές διαφορές μεταξύ Νικάνδρας και Auxerre εντοπίζονται στην πρωτότυπη θέση των χεριών και στην κατανομή των όγκων του σώματος της δεύτερης.

Η κόρη Φρασίκλεια (Ανδρέας Τσοκάντας)

Κατά το έτος 1972, στις ανασκαφικές εργασίες που πραγματοποιήθηκαν στην νεκρόπολη του Μυρρινούντος, στην σημερινή Μερέντα της Αττικής, ο αρχαιολόγος Ευθύμιος Μαστροκώστας¹³ ανακάλυψε σε βάθος μόλις 40 εκατοστών δυο αγάλματα εξαιρετικής τέχνης, έναν κούρο τοποθετημένο αντικριστά από μια κόρη, την γνωστή ως Φρασίκλεια.¹⁴ Τα δύο αγάλματα ταίριαζαν με την επιγραφή που βρέθηκε.¹⁵

Τις πληροφορίες που έχουμε για την Φρασίκλεια (εικόνα 3) τις αντλούμε από την επιγραφή που βρέθηκε το 1729 εντοιχισμένη στην εκκλησία της Παναγίας, η οποία βρίσκονταν σε απόσταση περίπου διακοσίων μέτρων, από τον τόπο που βρέθηκαν τα δύο αγάλματα. Η διαπίστωση ότι η επιγραφή άνηκε στην κόρη, μας πείθει, διότι ταίριαζε με την μολυβδόχηση που υπήρχε στο ύψος των ποδιών της. Στο επίγραμμα βλέπουμε το εξής κείμενο: «*Σήμα Φρασίκλειας, κόρη κεκλήσομαι, αεί αντί γάμου παρά Θεών τούτο λαχουσ' όνομα. Αριστίων Πάρι[ος μ' επ]ό[ε]σε*»¹⁶. Που σημαίνει: «Μνήμα της Φρασίκλειας, θα καλούμαι κόρη για πάντα, αφού αντί για γάμο οι θεοί αυτό το όνομα μου όρισαν. Με έφτιαξε ο Αριστίων ο Πάριος.» Επομένως, συμπεραίνουμε ότι επειδή η απεβίωσε σε νεαρή ηλικία ως ανύπαντρη υπηρέτρια του θεού, θεωρείται ως κορασίδα εις άπαντες τους αιώνες. Επίσης, μας γίνεται γνωστό ότι αυτός που το φιλοτέχνησε είναι ο Αριστίων ο Πάριος, του οποίου επιγραφές έχουν βρεθεί και σε άλλα ταφικά μνημεία.

Η κόρη είναι από παριανό μάρμαρο ύψους 1,79μ. μαζί με την βάση. Είναι μετωπική. Με το δεξί της χέρι κρατάει τον χιτώνα και το αριστερό το έχει τοποθετημένο μπροστά στο στήθος της κρατώντας

¹³ Μαστροκώστας 1972, 298-324

¹⁴ Claude 2015, 96 & 411

¹⁵ Svenbro 1993, 10

¹⁶ Stieber 2004, 147

ένα άνθος λωτού¹⁷. Το δεξί της πόδι το προβάλλει ελαφρώς σε σχέση με το αριστερό, αποδίδοντας έτσι την αίσθηση ότι θα περπατήσει. Ο διάκοσμος του χιτώνα αποτελείται από μια κάθετη ταινία με εγχάρακτο μαϊάνδρο, που αρχίζει από τον λαιμό και καταλήγει μέχρι τον ποδόγυρο. Επιπρόσθετα, φέρει μια λεπτότερη ταινία με μαϊάνδρο, η οποία περιβάλλει τον λαιμό. Διπλές ταινίες του ίδιου σχεδίου κατεβαίνουν από το ύψος των ώμων έως το ύψος των βραχιόνων, για να καταλήξει το ίδιο σχέδιο με μια μονή ταινία περιμετρικά της άκρης του μανικιού και μια μονή ταινία περιμετρικά της μέσης.

Η μπροστινή από την πίσω πλευρά του ιματίου της παρουσιάζει διαφορά ως προς τα διακοσμητικά στοιχεία. Το μπροστινό τμήμα περιέχει διάσπαρτους ρόδακες και αγκυλωτούς σταυρούς, ενώ το πίσω περιέχει αστέρια με τρεις ή τέσσερις ακτίνες και ρόδακες διαφορετικής διάταξης και αριθμού πετάλων. Εντύπωση προκαλούν τα ανάγλυφα κοσμήματα. Όπως τα ενώτια με τους σταγονόσχημους λίθους, τα βραχιόλια που στολίζονται από τέσσερις πέτρες και το περιδέραιο στον λαιμό. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον προκαλεί το στέμμα που φέρει η Κόρη στο κεφάλι της. Λέγεται ότι οι «αιχμές» που δημιουργούν τα άνθη λωτού μοιάζουν με δόρατα και μπορεί να αναφέρεται συμβολικά στις πύλες του κάτω κόσμου.¹⁴

Από τις αναλύσεις προκύπτει πως έχουν διασωθεί ίχνη χρώματος. Αντιλαμβανόμαστε πως ο χρωματικός διάκοσμος αποτελούνταν από κίτρινο, μαύρο και έντονο κόκκινο, το οποίο είναι και το χρώμα το οποίο είναι το καλύτερα διατηρημένο. Σημαντικό είναι ότι κατά την διάρκεια της κατασκευής έχει υποστεί την διαδικασία της γανώσεως στα γυμνά μέλη του αγάλματος, με αποτέλεσμα να προσεγγίζει το χρώμα του δέρματος, και αποκτά μια απαλή λάμψη έχοντας αποκτήσει μια πιο λεία επιφάνεια.

Θα καλείται κόρη για πάντα και όχι αδίκως, αφού τα χέρια του γλύπτη Αριστίωνος έπλασαν αυτό το θεσπέσιο και διαχρονικό έργο τέχνης γύρω στο 540 π.Χ. Σώζεται και διατηρείται έως και σήμερα σε πολύ καλή κατάσταση στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο Αθηνών. Με την καλλιτεχνία που το διέπει, κατόρθωσε να κερδίσει την αθανασία. Δεν είναι τυχαίο ότι στα χέρια της κρατάει άνθος λωτού, καθώς είναι ένας από τους συμβολισμούς της αθανασίας, καθώς «κόπηκε πριν προλάβει να ανθίσει»¹⁵ τονίζοντας έτσι και την τραγικότητα του ότι πέθανε νεαρή παρθένα και άγαμη.¹⁶ Το να παραμείνει η μνήμη της ακόμα ζωντανή στο πέρασμα των αιώνων ήταν πολύ σημαντικό, επιτεύχθηκε καθώς η κατάκτηση της υστεροφημίας ήταν πολυπόθητη στην εποχή της.

¹⁴ Stieber 2004, 171

¹⁵ Stieber 2004, 173

¹⁶ Margariti 2018, 170

Συμπεράσματα

Ανακεφαλαιώνοντας, είδαμε ενδεικτικά τις δύο κύριες κατηγορίες Κορών, την αναθηματική και την ταφική. Η αριστοκρατική καταγωγή και των δύο τύπων γίνεται φανερή από τα περίτεχνα κοσμήματα και τον τρόπο απόδοσης της κόμμωσης και του ενδύματός τους. (εικόνα 4)

Η αναθηματική κόρη Νικάνδρα, αφιέρωση στην θεά Άρτεμη. Επειδή, ήταν εκτεθειμένη σε εξωτερικό χώρο, δυστυχώς έχει υποστεί μεγάλες αλλοιώσεις στην εξωτερική της εμφάνιση και δεν μπορούμε να γνωρίζουμε τα ακριβή χαρακτηριστικά της. Διακρίνουμε ωστόσο ότι μάλλον, έφερε κάποια κοινά χαρακτηριστικά με τα περίπου σύγχρονα παραδείγματα του Κούρου των Δελφών και της Κυρίας της Αuxeπe. Πιο συγκεκριμένα, ως προς τη μετωπικότητα, ως προς το σχήμα του προσώπου που είναι πιο μυτερό στο πιγούνι, της αστραγαλωτής κόμης και ως προς των γενικότερων χαρακτηριστικών του προσώπου, μεγάλα αμυγδαλωτά μάτια σχηματικά αποδομένα... κ.α.

Το δεύτερο παράδειγμα, η αιώνια άγαμος κόρη, η κόρη Φρασίκλεια. Η τραγική της μοίρα είναι ο θάνατος, καθώς δεν πρόλαβε να παντρευτεί και να τεκνοποιήσει.¹⁷ Η σημαντικότητα αυτού έγκειται στο γεγονός ότι η γυναίκα ήταν αυτή που διασφάλιζε την συνέχεια του οίκου, ως σύζυγος του Αθηναίου πολίτη και η αναπαραγωγή αυτού. Είναι η μητέρα των κοριτσιών και των αγοριών που με την σειρά τους θα δώσουν νέες γενιές και θα συμβάλουν επίσης σε αυτή τη διαιώνιση της πολιτείας. Η μορφή της, υπογραμμίζει αυτή την έννοια του ανεκπλήρωτου και της τραγικότητας. Γι' αυτό φέρει και ένα άνθος στο χέρι κοντά στο στήθος, ένα μπουμπούκι που δεν άνθισε, όπως η ίδια δεν ενηλικιώθηκε ποτέ.

¹⁷ Margariti 2018, 170

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Barton, J. E. 1937. *Archaic Greek Sculpture. Greece & Rome*, 6, 65–69. DOI: <http://www.jstor.org/stable/640778>
- Carter, J. B. & Steinberg L. J. 2010. *Kouroi and Statues*. *American Journal of Archaeology*, 114, 103–128. DOI: <http://www.jstor.org/stable/20627645>
- Claude, R. 2006. *Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΥΠΤΙΚΗ - Από την αρχή έως το τέλος του 5^{ου} αι. π.Χ* Αθήνα: Εκδόσεις Καρδαμίτσα.
- Cook, R. M. 1978. *The Peplos Kore and Its Dress*. *The Journal of the Walters Art Gallery*, 37, 84–87. DOI: <http://www.jstor.org/stable/20168963>
- Hellman, C.M. 2003. *Η Αρχαία Ελληνική Αρχιτεκτονική*, Αθήνα: Εκδόσεις Δαίδαλος.
- Καββαδίας, Π. 1890. *Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο. Γλυπτά του Εθνικού Μουσείου: Κατάλογος περιγραφικός*, 47-49 DOI: <https://archive.org/details/glyptatouethnik00gregoog/page/106/mode/2up>
- Kaltsas, N. 2002. *Die Kore und der Kouros aus Myrrhinous*, 7-38.
- Margariti, K. 2018. *Lament and Death instead of Marriage: The Iconography of Deceased Maidens on Attic Grave Reliefs of the Classical Period*. *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens*, 91–176. DOI:<https://doi.org/10.2972/hesperia.87.1.0091>
- Μαστροκώστας, Ε. 1972. *Δύο αρχαϊκά αγάλματα εκ Μυρρινούντος*, 298-324
- Ridgway, B. S. 1982, *Of Kouroi and Korai: Attic Variety*. *Hesperia Supplements*, 20, 118–209. <https://doi.org/10.2307/1353953>
- Stieber, M. C. 2004. *The Poetics of Appearance in the Attic Korai*. 1st ed. Austin: University of Texas Press.
- Svenbro, J. 1993. *Phrasikleia: An Anthropology of Reading in Ancient Greece*. Ithaca, New York: Cornell University Press.

ΕΙΚΟΝΕΣ

Εικόνα 1. Η ΚΟΡΗ ΝΙΚΑΝΔΡΑ

Εικόνα 2. Ο ΚΟΥΡΟΣ ΤΩΝ ΔΕΛΦΩΝ ΚΑΙ Η ΚΥΡΙΑ ΤΗΣ ΑΥΧΕΡΡΕ

Εικόνα 3. Η ΚΟΡΗ ΦΡΑΣΙΚΛΕΙΑ ΠΡΙΝ ΚΑΙ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΕΙΚΟΝΙΚΗ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

Εικόνα 4. Η ΚΟΡΗ ΦΡΑΣΙΚΛΕΙΑ - ΤΑ ΚΟΣΜΗΜΑΤΑ

